

Лекція 11. Використання соціометрії для командотворення

План

1. Загальна характеристика соціометричних досліджень груп і команд.
2. Методика проведення соціометричного дослідження у групі.
3. Соціометрія як засіб діагностики та подолання мобінгу у командотворенні

1. Загальна характеристика соціометричних досліджень груп і команд

Соціометрія – сукупність способів і прийомів дослідження міжособистісних відносин у малій групі.

У витоків підходу – Морено Якоб Леві, автор праці – «Походження та основи міжособистісної теорії соціометрії та мікросоціології» (1949).

На думку Морено, сукупність міжособистісних відносин у групі складає первинну соціально-психологічну структуру, що визначає характеристики цілої групи та психологічний стан її окремих членів.

У вченні Морено Я. Л. продовженням соціометрії виступають соціодрама та психодрама.

Соціодрама – метод моделювання та програвання різноманітних соціальних ситуацій.

Психодрама – метод моделювання та програвання різноманітних ситуацій міжособистісного спілкування.

Відповідно до цього був створений *«терапевтичний» (інколи – «соціометричний») театр* – метод групового тренінгу, заснований на особливостях міжособистісних стосунків у групі. Потрапляючи на сцену, люди програють певні психічні стани та соціальні ролі, завдяки чому виникає терапевтичний, лікувальний ефект.

У такий спосіб Якоб Морено:

- лікував неврози, алкоголізм;
- вирішував конфлікти;
- виявляв неформальних лідерів;
- покращував соціально-психологічний клімат у малих групах.

Приклад:

Я. Морено запросили у навчально-виховну колонію (м. Хадсон, поряд із м. Нью-Йорк), де виховувалися 500 дівчат. Будь-де – під час занять, на роботі, в їдальні, вони були під контролем вихователів. Разом із цим у колонії було дуже розповсюджені випадки агресивної поведінки дівчат, більшість з яких недовіряла адміністрації та вихователям і прагнула втекти з колонії.

Керівництво не могло зрозуміти причини такої поведінки, оскільки умови проживання, навчання а роботи були дуже добрі. Тому вони вирішили звернутися до психологів та лікарів психіатрів. Адміністрація уявляла, що запрошені лікарі поспілкуються з найбільш агресивними дівчатами віч на віч і можливо порекомендують для них певні ліки.

Водночас Я. Морено та його команда зробили зовсім інше. Вони прийшли в їдальню, в якій кожним столом сиділо четверо дівчат і Морено звернувся до вихователя, який стежив за порядком: «Чи можу я звернутися до дівчат із пропозицією?». Так, звісно, відповіла вона. Морено запропонував дівчатам встати та обрати з ким вони би хотіли би сидіти за одним столом.

Миттєво порядок зник і настав хаос. Восьмеро побігли до однієї дівчини («зірка»), з якою вони хотіли би всі сидіти. Одна дівчина лишилася в ізоляції (анархічна соціограма).

Але за кожним столом лише 4 місця і вихователь затрачує багато зусиль, щоб все-таки всіх розсадити на вільні місця (автократична соціограма).

Тепер Морен проводить соціометричний тест і після обробки результатів знаходить оптимальне розміщення, що максимально враховує побажання, преференції дівчат. Забезпечується врахування взаємних виборів першого, далі – другого та третього рівнів. Відтак забезпечується узгодження групових інтересів та приватних інтересів, тобто утворюється група з оптимальною структурою («демократична соціограма»).

Як наслідок, психологічний клімат значно покращився, випадків агресії стало менше, а вихователям стало працювати легше.

2. Методика проведення соціометричного дослідження у групі

Завдання:

- вимірювання ступеня згуртованості-роз'єднаності у групі;
- виявлення «соціометричних позицій», тобто співвідносного авторитета членів групи за ознаками симпатії-антипатії, де на крайніх полюсах виявляється лідер групи та «відкинутий»;
- виявлення внутрішньо групових підсистем – згуртованих утворень, на чолі яких можуть бути свої неформальні лідери.

Методика дій:

- визначення завдань дослідження та вибір об'єктів вимірювання;
- формулювання гіпотез дослідження та вибір критеріїв опитування членів групи;
- членам групи задаються питання, за допомогою яких виявляють їх симпатії та антипатії один до одного, лідерів, членів групи, яких група не приймає;
- дослідник зачитує два питання і дає учасникам опитування таку інструкцію: «Напишіть під цифрою 1 прізвище члена групи, якого Ви обрали би у першу чергу, під цифрою 2 – кого би Ви обрали, якщо не було би першого, під цифрою 3 – кого би Ви обрали, якщо не було би першого і другого»;
- далі зачитуються питання про міжособистісні відносини і проводиться відповідний інструктаж.

Приклади питань:

1.
 - а) кого б зі своїх колег із групи Ви попросили у випадку необхідності надати допомогу у підготовці домашнього завдання в першу, другу, третю чергу?
 - б) кого б зі своїх колег із групи Ви не хотіли би просити у випадку необхідності надати допомогу у підготовці до домашнього завдання в першу, другу, третю чергу?
2.
 - а) з ким з членів колективу Ви би хотіли брати участь у соціальному проєкті в першу, другу, третю чергу?
 - б) з ким з членів колективу Ви би не хотіли брати участь у соціальному проєкті в першу, другу, третю чергу?
3.
 - а) з ким з членів колективу Ви би поїхали у службове відрядження в першу, другу, третю чергу?
 - б) з ким з членів колективу Ви би поїхали у службове відрядження в першу, другу, третю чергу?

Приклади питань для вивчення міжособистісних відносин:

1.
 - а) до кого Ви би звернулися за порадою у важкій життєвій ситуації в першу, другу, третю чергу?

б) з ким Вам не хотілося би ні про що радитися у важкій життєвій ситуації в першу, другу, третю чергу?

2.

а) якби всі члени Вашої групи жили в гуртожитку, з ким з них Вам хотілося би поселитися в одній кімнаті?

б) якби всі члени Вашої групи жили в гуртожитку, з ким з них Вам не хотілося би поселитися в одній кімнаті?

Соціометричне опитування може проводитися у 2-х формах:

1) непараметрична процедура – опитуваний може відповісти на питання соціометричної картки (анкети) без обмеження кількості виборів. Тобто якщо в групі 12 осіб, то можна буде обрати 11 осіб (крім себе). Перевага – можна врахувати максимальну багатоманітність відносин у групі. Обмеження: 1) труднощі в обробці – велика кількість варіантів; 2) випадковість вибору – опція «обираю всіх»

2) параметрична процедура – опитуваний може відповісти на питання соціометричної картки з обмеженою кількістю виборів. Тобто якщо в групі 25 осіб, то можна буде обрати 5 осіб. Величина кількості соціометричних виборів називається «соціометричне обмеження» або «ліміт виборів». Переваги – ліміт виборів змушує більш зважено відноситися до вибору; легше оброблювати результати.

Сьогодні вважають, що оптимальне соціометричне обмеження для груп в 22-25 учасників – 4-5 виборів.

Після того, як соціометричні картки (анкети) заповнені та зібрані починається математична обробка результатів.

Спочатку рекомендується побудувати соціоматрицю.

Приклад соціоматриці

№	Прізвище	1	2	3	4	5	6	7	8
1	Іваненко		+1			+2			+3
2	Іванов	+1		+3		+2			
3	Петренко	-1							
4	Вітренко				+1		+2		+3
5	Петров		-2						

Цифрами +1, +2, +3 позначають тих, кого вибрав опитуваний у першу, другу або третю чергу відповідно. Цифрами -1,-2,-3 тих, кого опитуваний (респондент) не вибрав у першу, другу або третю черги. Далі слід порахувати суму позитивних та негативних виборів. При цьому вибір в першу чергу дорівнює +3 бали (-3 бали), вибір у другу чергу - +2 бали (- 2 бали), вибір у третю чергу - +1 бал (- 1 бал). Далі можна вирахувати соціометричний статус члена групи за формулою:

$C = M/n-1$, де C – соціометричний статус особи у групі; M – загальна кількість позитивних відповідей, яка отримана особою; n – кількість членів групи.

Так, соціометричний статус Іваненко буде дорівнювати:

$$C = 3/5-1=0,75$$

Класифікація членів групи за результатами виборів:

Статусна група	Кількість отриманих виборів
«Зірки»	Удвічі більше, ніж середня кількість виборів, отриманих членом групи
«Ті, кому віддають перевагу»	У півтори рази більше, ніж середня кількість виборів, отриманих членом групи
«Прийняті»	Середнє число виборів
«Неприйняті»	У півтори рази менше, ніж середня

	кількість виборів, отриманих членом групи
«Ізольовані/відкинуті»	Удвічі менше, ніж середня кількість виборів, отриманих членом групи

3. Соціометрія як засіб діагностики та подолання мобінгу у командотворенні

Шведський дослідник Конрад Лоренц досліджував у поведінці домашніх гусей випадки, коли одна птаха піддається агресії з боку інших у зв'язку з боротьбою за лідерство або неприйняттям відмінностей. Учений назвав таке явище «мобінг» (від шведського «mob» - нападати). Пізніше шведський лікар Петер-Пауль Хайнеман позначив терміном «мобінг» *постійно повторювальні дії, спрямовані на створенні колективом нестерпних умов на роботі для конкретної людини.*

Соціометрія може допомогти виявити випадки мобінгу у контексті таких явищ як «низький соціальний статус у групі», «груповий тиск», «дідівщина» та ін.

Виділяють 2-а різновиди мобінгу:

- 1) явний («чорний»);
- 2) прихований («білий»).

Мобінг – це прояв руйнування командного потенціалу групи.

Жертви мобінгу:

«класична жертва» - вигнанці групи, в яких груповий тиск спровокував стигматизацію, тобто руйнування самооцінки, і високий рівень тривожності;

«провокатори мобінгу» - вигнанці групи, який провокують агресивну поведінку групи відносно себе через неадекватну завищену самооцінку власних особистісних якостей, професійних досягнень.

Перед керівником, потенційним лідером команди постає завдання:

- своєчасне діагностування проявів мобінгу;
- допомогти продемонструвати найкращі якості, щоб заслужити повагу групи;
- давати відповідні індивідуальні завдання, у командних іграх давати відповідні ролі та ін.

Можливі засоби:

- рольові ігри;
- тренінги з командотворення;
- індивідуальна психологічна підтримка;
- організація дозвілля групи.